

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің экономикалық факультетінің 60 жылдығына арналған «**Жаңа болмыс жағдайында экономика және қоғам**» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, 25 мамыр 2023 жыл, II бөлім= **Материалы** Международной научно-практической конференции «**Экономика и общество в условиях новой реальности**», посвящённой 60-летию экономического факультета Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, 25 мая 2023 год, II часть = **Materials** of the International scientific and practical conference «**Economy and Society in a new reality**» dedicated to the 60th anniversary of the Faculty of Economics of the S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, May 25, 2023, II part. – 2023. – Ч.2. – Б.52-58

ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУ ТӘЖІРИБЕСІ

ӘОК 331.57

Нарбаева Г.К., э.м., аға оқытушы
Бейсембаева А.А., э.ғ.м., ассистент
С.Сейфуллин атындағы ҚАТЗУ
Астана қ.

Әлеуметтік кәсіпкерлік бүкіл әлемде танымал болуда. Әлеуметтік бизнестің мақсаты - өткір әлеуметтік мәселелерді шешу. Әлеуметтік кәсіпкерлер қайырымдылық пен дәстүрлі бизнестің қиылысында әрекет етеді, әлеуметтік мәселелерді шешеді, қайырымдылық пен филантропияны кеңінен насихаттайды және бизнеске адами келбет береді. Әлеуметтік кәсіпкерлікті қайырымдылықпен жиі шатастырылады. Әрине, оның кейбір элементтері ұқсас. Бірақ, бұл қайырымдылық емес.

Сонымен қатар, бұл қызметтің басты ерекшелігі қарапайым және логикалық: ол міндетті түрде қандай да бір әлеуметтік өзгерістерге әкеп соғады. Егер кәсіпкер белгілі бір кәсіпорынға ақша, білім, ресурстар салып, пайда күтсе, онда әлеуметтік кәсіпкер - бұл әлеуметтік саладағы мәселені көре алатын және оны кәсіпкерлік жолмен шеше алатын адам. Бұл классикалық түсініктегі қайырымдылық емес. Әлеуметтік мәселелерді шешуде, өзін жүзеге асыру және құндылық жасауға және пайда алуға бағытталған "бизнес жасау" - осы екі нысанды біріктіру кәсіпкердің қайырымдылықтан ерекшелігі.

Әлеуметтік кәсіпкер бизнесті дамыту арқылы мәселені шешуге тырысады. Мәселе шешілгенде, тиісінше, кәсіпкерлікті жалғастыру қажеттілігі жоылады. Оның орнына корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік элементтері бар бизнес немесе кәсіпкерлік тәсілсіз әлеуметтік жоба орын алады. Басқаша айтқанда, әлеуметтік кәсіпкерлік -бұл мақсаты ақша емес, осы әлеуметтік мақсаттарға қол жеткізу құралы болатын әлеуметтік мақсаттар мен коммерциялық құрамдастардың теңгерімі. Ол бизнесменге тұрақты және тұрақты донорлық кірістерден, яғни мемлекеттік тапсырыстардан тәуелсіз болуға мүмкіндік береді [1].

Әлеуметтік кәсіпкерлік әлеуметтік проблемаларды жеңілдетуге немесе

шешуге, әлеуметтік нәтижеге қол жеткізуге бағытталған. Ол кәсіпкерліктен өзінің мақсаттарымен, әлеуметтік өзгерістерге және қоғамның әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталуымен, қайырымдылықтан - қызметтің кәсіпкерлік сипатымен ерекшеленеді. Дегенмен, бұл коммерциялық қызмет, өйткені пайда кәсіпорын акционерлері арасында бөлінбейді, қайта инвестицияланады. Ол әлеуметтік қорғалмаған топтардың, жұмыссыздық, қоршаған ортаны қорғау, адам құқығы сияқты, өткір мәселелерді шешуге бағытталады.

Заманауи нысандағы әлеуметтік кәсіпкерлік 1980-ші жылдары пайда болды және қарқынды даму кезеңі 1990-шы жылдарға келеді, олардың негізгі себептері коммерциялық емес ұйымдардың өсуі мен жандануы, көлік пен инфрақұрылымның дамуы, байланыстың жаңа құралдарының пайда болуы.

Зерттеушілер мен энтузиастар әлеуметтік кәсіпкерліктің бейнесі бола алатын тұлғалар қатарына францискандық орденінің негізін қалаушы Әулие Франциск Ассизскийді; кооперативтік қозғалыстың негізін қалаушы Роберт Оуэн; Ұлыбританиядағы медбикелер дайындайтын бірінші училищенің негізін қалаушы, медбикелер жұмысының прогрессивті стандарттарын дайындап, олардың кең таралуына ықпал еткен Флоренс Найтингейл; "Сыйға жер" Үнді қозғалысының негізін қалаушы Винобу Бхаве жатады [2].

Соңғы жылдары әлеуметтік кәсіпкерлік барлық елдерде қарқынды дамып келеді - ЕО-дағы әрбір 11 жаңа кәсіпорын әлеуметтік кәсіпорын болып табылады. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту саласындағы көшбасшы болып Ұлыбритания, АҚШ, Италия, Словения, Скандинавия елдері, Корея Республикасы, Малайзия, Үндістан, Бангладеш, Африканың кейбір елдері саналады.

Азия елдерінде жұмыс істейтін әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы ең танымал ұйым - Grameen Банкі. Бұл банкті әлемдегі алғашқы әлеуметтік кәсіпкерлік принциптерін іске асырған адам, Бангладеш кәсіпкері Мұхаммед Юнус құрған болатын. Банктің ерекшелігі – ол халықтың ең кедей топтарына несиені (кейбір жағдайларда - қандай да болмасын кепілсіз) береді. Grameen тұжырымдамасы М. Юнустың сеніміне негізделген -несиені алынған ақша тауар жасауға жұмсалады, оны сатудан түскен табыстың бір бөлігі несиені өтеуге пайдаланылатын болады. Қазіргі уақытта Grameen bank дүниежүзілік желісі бар (22 елде 50-ден астам серіктес), бұл Азия, Африка елдерінде, екі Америкада және Таяу Шығыста шамамен 11 млн. адамға көмек көрсетуге мүмкіндік берді. Әлемдік Банк практикасына микрокредит беру идеясын енгізуден басқа, Мухаммад Юнус сондай-ақ, халықтың өмір сүру деңгейі төмен топтарын байланыс қызметтерімен қамтамасыз ететін компанияны құрумен белгілі. Сонымен қатар, провинцияда бейнебайланыс арқылы операциялар жүргізу мүмкіндігі бар арзан емдеу мекемелерін салу мүмкіндігі зерттелуде. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту саласындағы жетістіктері үшін Мухаммад Юнус 2006 жылы Нобель сыйлығына ие болды [3].

Әлеуметтік кәсіпкерлер бүгінгі күні қоғам мен бизнестің белсенді мүшесі болып отыр, олар әлеуметтік мәселелерді шеше отырып, масылдықтан бас тарту мәдениетін қалыптастыра отырып, жұмыс

орындарын құра отырып, тәуекелге, бизнесті ашуға және дамытуға дайын. Қазақстанда бұл өте жас құбылыс.

Қазақстанда бизнестің бұл түрі 2014 жылы дами бастады. Қазіргі уақытта елімізде 250 - ге жуық әлеуметтік кәсіпкер бар. Бірақ заңнамалық деңгейде әлеуметтік бизнес қорғалмаған. Қазақстандық коммерциялық емес ұйымдар арасында әлеуметтік бизнес мәдениетін енгізу бойынша әрекетті "Самұрық-Қазына"әлеуметтік даму қоры бастады. 2019 жылдың маусым айының ортасында Қазақстанда коммерциялық емес ұйымдар арасында әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған "ӘРЕКЕТ" жобасы іске асырылды. Жоба еліміздің сегіз аймағында жүзеге асады.

Біздің кәсіпкерлер шет елдердің жобалары есебінен табысты жұмыс істеуде. Ресейлік "Навстречу переменам" қорының арқасында 12 әлеуметтік кәсіпкер табысты жұмыс істеуде. 5514 Қазақстан азаматтарына көмек көрсетілді. "Навстречу переменам" - бұл Reach for Change халықаралық коммерциялық емес ұйымының филиалы, ол 17 елде балалардың өткір проблемаларын шешуге бағытталған инновациялық әлеуметтік және бизнес-жобаларды жүзеге асырады. Қазақстандық әлеуметтік кәсіпкердің әрбір жобасына 700 мыңнан 4 миллион теңгеге дейін инвестиция салынды. Сонымен қатар, әрбір кәсіпкердің дамуына 3-4 млн. теңге көлемінде жеке инвестициялар салынды. Қор өз қызметін 2012 жылдан бастап жүргізеді. Қазақстанда 2013 жылдан бастап жұмыс істейді, 16 әлеуметтік және қаржылық жобаға қаржылық және ресурстық қолдау көрсетілді [4].

«I-SEED: " инновациялар – әлеуметтік кәсіпкерлік және білім" - British Council және "Шеврон" компаниясының серіктестік жобасы. 2013 жылдан бастап Алматы мен Нұр-Сұлтанда жүзеге асырылып келеді. 2017 жылдан бастап I-SEED жобасы Атырау қаласында "Шеврон" корпорациясының Атырау қаласындағы жастарды дамыту бағдарламасы аясында жүзеге асырылуда. I-SEED жобасы Қазақстандағы әлеуметтік белсенді жастарға қолдау көрсетуге және әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту арқылы әлеуметтік мәселелерді тұрақты шешу үшін жағдай жасауға бағытталған. Жоба белсенді жастар арасында Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлік мәдениетін дамытуға ықпал етеді. Жобаға қатысушылар 12-25 жас аралығындағы жастар. Жоба жастарға өмірлік дағдыларды дамытуға және еңбек нарығында бәсекеге қабілетті болуға көмектеседі[4].

Халықтың әлеуметтік осал топтары (мүмкіндігі шектеулі адамдар, жалғыз басты аналар, балалар үйінің түлектері) арасындағы жұмыссыздықтың жоғары деңгейі қазіргі таңда өзекті мәселе болып табылады. Әлеуметтік осал топтардан адамдарды жұмысқа орналастыру үшін негізгі кедергілер қажетті білімнің болмауы және жұмыс берушілердің "қиын" қызметкерлерді жалдамауы болып табылады. Дәл осы мәселені шешу үшін Қазақстанда 2015 жылы Green TAL кәсіпорны - жиһаз, кәдесый және тігін өнімдерін өндіру және IT-қызметтерін көрсету жөніндегі әлеуметтік шеберхана құрылды.

Green TAL мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқытады және оларға жұмыс орындарын ұсынады. Green TAL әлеуметтік шеберханасының негізін

қалаушы, Эмин Аскеров – екінші ұрпақтағы әлеуметтік қызметкер, ол біздің қоғамымыздың өзекті мәселелерімен бала кезінен таныс. Сондықтан, әлеуметтік жобаны құру идеясы бұрыннан пайда болды. Эмин адамдарға көмектесіп, табыс әкелетін жоба туралы 2014 жылдан бастап ойлана бастады. Нарықты зерттеп, Эмин тал шыбығынан жасалған бұйымдарды өндіріру шеберханасын құруды шешті. Алдымен мүмкіндігі шектеулі адамдарды және балалар үйлерінің түлектерін тал шыбығынан өру өнеріне үйрету қажет болды. Арнайы білімі жоқ әлеуметтік кәсіпорынның барлық қызметкерлері алдымен оқудан өтеді, содан кейін шеберлер командасына қосылады. Қызметкерлер үшін үнемі біліктілікті арттыру курстары өткізіледі. Бүгінде шеберханада 42 адам жұмыс істейді. Әлеуметтік шеберхана оларға өз әлеуетін жүзеге асыруға көмектеседі [4].

Көптеген жылдар бойы балалар үйлерінің түлектерін қолдауға арналған мамандандырылған бағдарламаларының жоқтығы, оларды кәсіптік бағдарлау, оқыту және кейіннен жұмысқа орналастыру өзекті мәселе болып қала береді. Балалар үйінің қабырғасынан тыс, туған-туыстарынсыз тиісті өмірлік дағдыларынсыз қалған түлектер өте ауыр жағдайда, әрі қарай жолды нақты таңдаусыз болады. "Шаңырақ" ӘК негізін қалаушы Геннадий Франк - балалар үйінің түлегі. 2010 жылы Геннадий балалар үйінің аумағында жеке кәсіпкер ретінде тіркелген алғашқы өндірістік цех ашты. Одан кейін 2013 жылы "Нұр" балалар үйі мен мектеп-интернаттар түлектерінің Батыс Қазақстан Одағы" қоғамдық бірлестігі, ал 2014 жылы "Шаңырақ" әлеуметтік кәсіпорны құрылды.

«Шаңырақ» қызметі балалар үйлерінің түлектерін қолдауға, жұмыспен қамту мәселелерін шешуге, сондай-ақ кәсіпкерлік қызметке тартуға бағытталған әлеуметтік кәсіпорын. "Шаңырақ" өз миссиясын балалар үйлері мен мектеп-интернаттар түлектерінің өзін-өзі жүзеге асыруына арналған алаң құруда көреді. Бүгінгі күні әлеуметтік кәсіпорын келесі бағыттар бойынша жұмыс істейді: өндіріс және қызмет көрсету, тәжірибелік оқыту мектебі, жұмысқа орналастыру агенттігі. Осы әлеуметтік кәсіпорын ұста, тігін және дәнекерлеу цехтарында орнатылған өндіріс есебінен, сондай-ақ халыққа клинингтік қызмет көрсету есебінен пайда алады.

Мәселен, тігін цехы балаларға арналған жұмсақ ойын модульдерін өндіреді, арнайы киім, тоқыма, автокөлік салондарын қаптау арналған бұйымдар тігу және т.б. тапсырыстарды қабылдайды. Оның арқасында балалар үйінің 92 түлегі еңбекке бейімделуден өтіп, оның 39-ы кадр агенттігі арқылы жұмысқа орналасты, 38 түлек цехтарда оқудан өтті, 7 түлек жеке кәсіпкер болды және "Шаңырақ" өзінде 13 жұмыс орны құрылды. Геннадий Франк бұл салада үлкен мүмкіндіктер бар деп санайды және ең маңыздысы, әлеуметтік жағынан осал топ проблемаларын шешуге бағытталған рентабельді және бәсекеге қабілетті кәсіпорын құру, бұл табысты және тұрақты болуға ұмтылатын кез келген бизнес пайдаланатын кәсіпкерлік тәсіл.

Әлеуметтік кәсіпкерліктің жарқын өкілі - белгілі британдық аспаз және тележүргізуші Джейми Оливер. Джейми Оливер өз талантын тек тамаша

тағамдарды дайындау үшін ғана емес, сонымен қатар "Fifteen" мейрамханасында осы өнерді меңгергісі келетін адамдарды оқыту үшін де пайдаланады. Бұл мейрамханада есірткі қолданудың маңызды проблемалары бар жастарға арналған сабақтар өткізіледі. Барлық жеңілдіктер басқа адамдарға арнайы көмек көрсету қорына жіберіледі. Оливер Джейми Лондон, Амстердам, Корнуолл және Мельбурн қалаларында "Fifteen" қайырымдылық мейрамханаларын ашты. 2003 жылдың маусымында ол тамақтануды және дұрыс тамақтануды насихаттауға қосқан үлесі үшін Британ империясының орденімен марапатталды. 2013 жылдың қараша айында ол Құрмет шәкіртақысына ие болып, балалар семіздігі мен дұрыс тамақтануын насихаттағаны үшін Корольдік жалпы тәжірибе дәрігерлерінің колледжіне қабылданды.

Мұндай кәсіпкерліктің мысалы ретінде Иоанн Кронштадт негізін қалаған Еңбекқорлық үйін атауға болады.

Бүгінгі күні Ресейде әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдаумен айналысатын бірнеше ірі ұйымдар бар. Ұзақ уақыт бойы әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдайдың негізгі ұйымдардың бірі болып Вагит Алекперовтың "Наше будущее" қоры танылды. Бұл ұйым жыл сайын Бүкілресейлік әлеуметтік жобалар конкурсын өткізеді, оның нәтижелері бойынша ұзақ мерзімді пайызсыз қарыздар береді, сондай-ақ ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерге бизнес-жоспарды дайындау бойынша қызметтерді ұсынады. Қор жалпы сомасы 150 млн рубльден астам 75 әлеуметтік кәсіпкерге қолдау көрсетті. Ресейде әлеуметтік кәсіпкерлік бойынша жобалар конкурстарын 2011 жылдың желтоқсанында өкілдігі Ресейде ашылған Reach for Change қайырымдылық қоры және Өңіраралық "Жастар жетістік-тері" қоғамдық ұйымы өткізеді [5].

Әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы нақты жобаларды экономиканың әртүрлі салаларын қамтиды. Мысалы, Анна Владимировна Тихомирова - ресейлік әлеуметтік кәсіпкер, әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы жобаның, кітап дүкенінің және "Бампер" бамперлік кітап клубының негізін қалаушы. Мақсаты - қазіргі заманғы балалар әдебиетін ірі орталықтардан алыс орналасқан ауылдық жерлерде тұратын барлық адамдар үшін қолжетімді ету. 1990 жылдан бастап ол қоғамдық топтармен, соның ішінде кәмелетке толмағандармен жұмыс істеді. Зерттеу кезінде ол жасөспірімдер балалық шақта кітап оқу үшін көп уақыт жұмсамайтынын біле отырып, кітап дүкенін ашуды шешті. Ол 20 жыл бойы Анна Тихомирова "күрделі" балалармен жұмыс істеді. 2010 жылдан бастап "Бампер" Ресейде 80 000 шақырым және бүкіл әлем бойынша 50 қала жүріп өтті. 1500-ден астам кітаптарды психологтар арнайы ұсынған. "Бампер" ерекшелігі-ол әр балаға қажетті кітапты таңдауға көмектеседі. Сіз ол жерде кез келген кітапты оқи аласыз. Сіз "Бампер" автобусын мектепке, балабақшаға, кітапханаға және түрлі мәдени үйлерге шақыра аласыз [6].

«Мастерская Черниковых» көпбейінді шеберхана. Мұнда пима жасау, киіз жасау техникасын үйрену, старорустық стильде бас киімдер мен шарфтар өндіреді. Жобаны іске асыру орыс дәстүрлерін жаңғыртуға

бағытталған и түрлі ағартушылық бағдарламаларды әзірлеуге мүмкіндік береді. Жобаның тағы бір мақсаты - дұрыс тамақтануды насихаттау. Шеберханада ашытылмаған тұтас дәнді нан пісіріледі, табиғи шырша сусындарын, джем қайнатады.

"Либерти" жобасы. Жоба мүмкіндігі шектеулі адамдарға бағытталған. Ресейлік туристік қызметтер нарығында мүгедектер үшін ұсыныстар жоқ. Бос орын алған компания ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірегей туристік өнімді әзірлеп, жүзеге асырады. Ұсынылатын өнім - арбамен жүретін мүгедектерге арналған экскурсиялық турлар (мүгедектерге арналған көлік, пандустар, мүгедектердің келуі үшін қолжетімді мәдени нысандардың деректер базасы). Турфирмада арнайы дайындалған персонал жұмыс істейді.

Тәжірибе көрсеткендей, халықтың әлеуметтік осал топтарының өмір сүру деңгейін арттыру мәселелерін шешуде әлеуметтік кәсіпкерліктің рөлі артып келеді. Әлеуметтік кәсіпкерлер әлеуметтік мәселелерді шешу жолымен (мүмкіндігі шектеулі адамдардың проблемаларын шешу, жалғыз басты аналар үшін жұмыс орындарын құру немесе қоршаған ортаның ластануына байланысты проблемаларды) мүмкін немесе жаңа күтпеген ресурстарды іске қосады. Әлеуметтік мәселелер өсуде және әлеуметтік кәсіпкерлер оларды шеше отырып, елдің жалпы экономикалық тиімділігін арттырады, өйткені ол бұрын пайдаланылмаған ресурстарды экономикалық айналымға енгізеді.

"Либерти" жобасы. Жоба мүмкіндігі шектеулі адамдарға бағытталған. Ресейлік туристік қызметтер нарығында мүгедектер үшін ұсыныстар жоқ. Бос орын алған компания ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірегей туристік өнімді әзірлеп, жүзеге асырады. Ұсынылатын өнім - арбамен жүретін мүгедектерге арналған экскурсиялық турлар (мүгедектерге арналған көлік, пандустар, мүгедектердің келуі үшін қолжетімді мәдени нысандардың деректер базасы). Турфирмада арнайы дайындалған персонал жұмыс істейді.

Тәжірибе көрсеткендей, халықтың әлеуметтік осал топтарының өмір сүру деңгейін арттыру мәселелерін шешуде әлеуметтік кәсіпкерліктің рөлі артып келеді. Әлеуметтік кәсіпкерлер әлеуметтік мәселелерді шешу жолымен (мүмкіндігі шектеулі адамдардың проблемаларын шешу, жалғыз басты аналар үшін жұмыс орындарын құру немесе қоршаған ортаның ластануына байланысты проблемаларды) мүмкін немесе жаңа күтпеген ресурстарды іске қосады. Әлеуметтік мәселелер өсуде және әлеуметтік кәсіпкерлер оларды шеше отырып, елдің жалпы экономикалық тиімділігін арттырады, өйткені ол бұрын пайдаланылмаған ресурстарды экономикалық айналымға енгізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сафаров, С. М. Основы социального предпринимательства. [Текст]: Иваново: Издательство «Роща», - 2014. – 295 с.

2. В. Баринава Зарубежный опыт развития социального предпринимательства и возможность его применения в России [Текст]: / В. Баринава – М.: Изд-во Института Гайдара, - 2018. - 158 с.

3. Маххамад Юнус, Алан Жоли. Создавая мир без бедности. [Текст]: Социальный бизнес и будущее капитализма. М.: Альпина Паблишерз, - 2010. - 312 с.

4. Сайт фонда «Наше будущее» [Электронный ресурс] <https://www.nb-fund.ru/>

5. Okutayeva S., Askerov E., Kunafina G., Tolysbayeva M., Mukhambetova Z. Social entrepreneurship: Kazakh way of establishment and development [Электронный ресурс]. <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/6699>